

ՄԱՆՏՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Դժիշ այբուբենի, քարգմանիչ,

աւեստաւնող եւ մասնագիր

(Շար. եւ վերջ)

իմա Աղուանից աշխարհին կարգն էր Մաշտոցի « ամենափիւռ » տաղանդին եւ աւետարանական գործունէութեան բարիքն ընդունելու : Իր դէմն ելած Բենիամին Աղուան երէցէ մը կը սորվի Աղուան « բարբառոս » լեզուին հանգամանքը, եւ շուտով անոնց ալ կը յարմարէ տառեր իր վերնապարգիւ կորովի աջողակութեամբն, եւ աւետարանչութեան մէջ յառաջագոյն իր աշակերտներէն երկուքը հաւատարեւ Աղուաններուն վրայ վերակացու ձգելով Հայաստան կը դառնայ պահ մը հոն անցընելու, Սահակ կաթողիկոսին եւ նոր գահակալած Արտաշէս թագաւորին (իբր 421) ներկայանալու եւ տեղեկութիւն տալու Աղուանից աշխարհին մէջ գործածներուն վրայ, եւ յետոյ կրկին կ'ուղևորուի Աղուանից աշխարհը, այս անգամ իրենց թագաւորին հրամանն առնելով նոր դպրութիւնը յառաջ տանելու, աշակերտներ գտնելու, դպրոցներ բանալու, եւ անոնց հաստիքներ կարգել տալու : Մաշտոցի այս տառերու պարգեւէն եւ անոնց ուսուցման ատեն զարկէն ողևորուած է որ Աղուաններն ալ քիչ յետոյ՝ իրենց երմիւս եւ պիսկոպոսի ձեռքով՝ կ'ունենան Ս. Գրքի թարգմանութիւն :

Հոնկէ կ'անցնի Մաշտոց Վրաստան ուր տեսչական պառոյտ մը ընկէ, եւ ամէն կողմ վարդապետելէ, ու պատուէրները ու յանձնարարութիւնները ընկէ յետոյ կը դառնայ Հայաստան, փակելով իր աւետարանչական շրջանը « ի սփիւռս հիթանոսաց » եւ մծապէս ամրա-

պնդելով Հայաստանի՝ իր դրացի այդ երկու երկիրներուն վրայ կրօնական եւ բարոյական խաղաղիկ գերիշխանութիւնը, որ այնքան երկար տոնն անոնցմէ մէկուն՝ Վրաստանի՝ թէ՛ եկեղեցիին եւ թէ՛ գլխաւորութեան վրայ իր մեծ ազդեցութիւնը գործելոց :

Այնուհետեւ ա'լ Մաշտոց կը նուիրէ ինքզինքը՝ մեծն Սահակի հետ՝ համակ իր բնիկ երկրին, ու մանաւանդ իր ազգին գրականութիւնը մշակելու : Եւ Սահակ իր առջի սովորութիւնն համեմատ կը ձեռնարկէ թարգմանելու եւ գրելու : Բայց պէտք էր արուեստին հմուտ եւ կիրթ օգնական թարգմանիչներու թիւը աւելցնել : Այս նպատակով Մաշտոցի առաջին աշակերտներէն Յովսէփ Պաղնայցին, եւ անոր հետ Եգնիկ Կողբացի գրկուեցան Ելիսիա, որպէս զի հոն նախ Ասորի եկեղեցւոյ հայրերուն ձգած կրօնական գրութիւնները(1) հայերէնի թարգմանելով գրկեն, ու յետոյ Յունաց երկիրը անցնելով հարկ եղած ուսումը եւ հրմտութիւնը ստանան հելլենական լեզուին՝ թարգմանչութեան արուեստին կատարելապէս տիրանալու համար : Արդարեւ Յովսէփ եւ Եգնիկ վերոգրեալ թարգմանութիւնները ասորերէնէ ընկելով գրկեցին Մաշտոցի եւ Սահակի եւ այսպէս ընծայեցին նորահաս հայ գրականութեան կանխագոյն պատուները :

Յովսէփ եւ Եգնիկ երկար չեն եղած Պոլիս՝ եւ նոր աշակերտակիցներ Ղեւոնդ, եւ Մաշտոցի կենսագիր Կորիւն եկան հոն իրենց միասնալու : Հոնկէ ձեռք բերին Ս. Գրքի « հաստատուն » հաւատարիմ, ապահով բնագրերն, եկեղեցւոյ հայրերու թողած կրօնական գրութիւններ, եւ Նիկիոյ ու Եփեսոսի կառնները, ու այս ամէնը հետերին բերած դարձան Հայաստան, ներկայեցին Մաշտոցի ու Սահակի՝ Մեծն Սահակ, քաջանմառ յոյն լեզուի՝ փարպեցիի համեմատ, կը ձեռնարկէ անագիտ աշխատութեան մը : Կանխաւ Մաշտոցի եւ իր աշակերտներու ձեռքով առձեռն պատրաստ օրինակներէ փութով յաւաքէնէ թարգմանուած Ս. Գրքի ամբողջութիւնը, եւ եկեղեցւոյ հայրերու կրօ-

(1) Եւ ոչ թէ Ս. Գրքը (Ասորերէնէ) նա Սարգիստեան, ինչպէս խեղամիլաւէ Տ. Փօքր Կորիւն : Այդ նոր թարգմանութիւնը յունական բնագրերէն նոր բնագրերէ՝ յետոյ տեղի ունեցաւ :

նական գրքերը՝ նոր բերուած հաւատարիմ ճշգրիտ բնագիրներու հետ բաղդատելով ուղղել Նշխիրի հետ, եւ աւելցնել շատ մը Ա. Գրքի միկնութեանց թարգմանութիւններ :

Ուրեմն սապէս կարելի է դասակարգել Կորինթի պատմութեան ճշգրիտ հետեւողութեամբ՝ առտերու դիւտին անմիջական յաջորդող գրական գործունէութիւնը :

1. Մաշտոցի թարգմանութիւնը (իր երկու աշակերտներուն հետ) ամբողջ Ա. Գրքի, որովհետեւ, ինչպէս որոշակի կ'ըսէ Կորինթ, Մովսէս բոլոր մարգարէներով, Պօղոս՝ բոլոր առաքեալներով՝ Յիսուսի աւետարանով հանդերձ հայաբարբառ եղան : Այս թարգմանութիւնը եղաւ յունարէնէ թէպէտ ոչ լաւագոյն բնագիրներէ : Արդէն տեղը Սամուսատ՝ յունական ազդեցութեան ենթակայ միջավայր մը, անուղղակի կը վկայէ, բայց ուղղակի Կորինթ վկայութիւն ունիւր(1) : Ուրեմն չէ կարելի, գէթ արտաքին վկայութեան համեմատ, ընդունիլ թէ Ա. Գրքի առաջին թարգմանութիւնը ասորերէնէ եղած ըլլալ, ինչպէս կ'աւանդէ Խորենացի :

2. Թարգմանութիւնը Մահակի, հաւանօրէն դարձեալ յունարէնէ որուն հմտագոյն էր :

3. Թարգմանութիւնը Ասորի եկեղեցւոյ հայրերու թողած կրօնական գրութեանց, ձեռամբ Պաղանցի Յովսէփի եւ Կողբացի Նշխիրի :

4. Սահակի եւ Նշխիրի սրբագրութիւն Ա' Գրքի ամբողջութեան՝ ընտրելագոյն յոյն բնագիրներու համեմատ : Եւ ուրիշ թարգմանութիւններ նոյն երկուքին՝ մեկնաբանական դժբերքէ, դարձեալ յունարէնէ, օրոնց մէջ էին մեծ հաւանականութեամբ Կիւրեղի եւ Ոսկերեանի գործերը :

• • •

Մաշտոց իր առաքելական գործունէութիւնը, թարգմանչի, աւետարանչի եւ ուսուցչի դերերը կատարելէ զատ՝ իբր բարձր եւ ազդեցիկ եկեղեցական՝ գործնական արգարութեան ու գլխութեան օրինակովն ալ կը ճառագայթէր իր

(1) Էջ 33. Ձեկեղեցական զրոյց (Նեկեղեցւոյ Կտակարանաց, Ս. Գրքի) գումարութիւն կանխաւ յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ . . . գլխաւորապէս զայն կարծածուիտ զփոփանակի զթարգմանութիւն :

մեծ նոգին : Բռնաւորներու ձեռքէն կալանաւորներ ազատել, ներու մ շնորհել տալ ամբաստանալիներու՝ յանցանքներու, անիրաւ պարտքերու համար եւ այսպէս ամենուրեւ ճանչնել իրենց գիտցածէն աւելի բարձր օրէնք մը, արդարութեան, սիրոյ եւ գթութեան, արդարեւ գերափայլ տիպարը ներկայացնել էր ճշմարիտ եկեղեցականի որ հեռի ըլլալէ իշխանաւորներու զեղծմանց արծաթագլին արբանեակը կամ լեզուակապ հանդիսատեսը, գիտէ իր սաստուղը կասեցնել զանոնք կամ մեղմել գէթ :

Կը հաստատէ նաեւ բազմաթիւ տեղեր մեծատուններ եւ կը լեցնէ վանականներով որոնց յաճախ կ'երթար միանալ՝ անապատական կեանքի ամենէն խիստ կրթութեանց մէջ անձովը օրինակ տալով աշակերտներուն : Յաճախ այդ մենատաններէն իջնել կը ստիպուէր՝ մօտակայ եկեղեցիներու երէցներու խնդրանքով՝ օգնելու անոնց եւ լուսաւորելու իրենց ժողովուրդները, ճիշդ ինչպէս կը պատմէ Ազաթանգեղոս Գրիգոր Լուսաւորիչի համար (ՃԻԳ) : Անապատականի, միայնաւորի կեանքը՝ հանդերձ այսպէս կերտներու եւ հետեւողներու խմբով՝ այն գեղացոյն աստիճանն էր աստուածամորձ կեանքի եւ սրբութեան որուն փառապատկին հասնիլ կը ձգտէին այն ժամանակներու եկեղեցականները եւ այդ կեանքի հզօր մագնիսականութիւնը անշուշտ հետակայն բան մը կը դարձնէր զայն՝ իր ընտելականներուն, զի դժուարաւ կը բաժնուէին անկէ գալ « Աստուծոյ մշակ » ըլլալու գործնական կրօնաւորութեան : Ամբողջ աշխարհի մը, ազգի մը հոգեւորական վերադարձութեան հոգն անգամ արգելք չէր ըլլար երբեմն այդ միայնաւորի կեանքի ճանհրութիւնը անցընելու : Սահակ կաթողիկոս գիտեմբ որ իր կաթողիկոսութեան պաշտօնին մէջ ալ չէր հրաժարած այսպիսի խոտակեցիկ կեանքէ եւ աշակերտներու խումբ ստանալէ, նմանապէս Մաշտոց՝ որ իր հանրօգուտ մնածփառ կեանքին վերջի չլքանը կը դառնայ կը յանդեցնէ նոյն միայնաւորի կեանքին որուն մէջ սկիզբ առած էր այն, իր շուրջը, իր մօտականներուն, եւ հետագայ երկրներու մէջ ծաւալած էր սրբակեցիկ, մեծաւոր հոգեւոր եւ մեծաւոր եկեղեցականի համբաւը :

Իր գործակցին ու զուգականին՝ Սահակ կաթողիկոսին մահին ետքը անշուշտ իրմէ զատ

մէջև կուեն չէր կրնար տրուիլ կաթողիկոսութեան յաջորդելու պատիւը, եւ թէպէտ մեր պատմութեան մէջ բացայայտ չէ յիշատակուած իրողութիւնը, սակայն անկարելի է տարակուսել թէ Մաշտոց էր որ արքեպիսկոպոս եթէ ոչ պաշտօնապէս վարեց կաթողիկոսութիւնը այն վեց ամիսներուն մէջ որ կը մնային իրեն ապրիլ իր ընտելակցին՝ Սահակի մահէն յետոյ ։ Ասոր հաստատութիւն տալ կը թուին Սահակի մահունէն ետքը Մաշտոցի որ արած կենանքին վրայ արիւնի սա տողերը. « Բայց թէպէտ միայնապէս թեանն տրտմութիւն չթողոր զուարթանալ, սակայն զաւետարանական ընթացքն եւ զվերալացութիւնն սրբոյն եկեղեցւոյ շնորհօք Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր ։ » « Եւ մինչդեռ այնպէս մերձաւորացն առ իւրեւ զհոգեւոր եռանդն ունէր, եւ բազում թուղթն խրատաւ գիրս եւ զգացողիչն ընդ ամենայն գաւառս առաքէր, . . » ։ Հայաստանի բոլոր գաւառները հովուական թուղթեր զրկել, հոգեւոր եռանդի մէջ պահելու, խրատելու եւ զգուշացնելու համար համարի հայ ազգը, հայրապետ մը միայն կրնայ սպասուիլ, եւ արդեաւ Սահակի յաջորդութեան պատիւը որի՞ կրնայ տրուել բացի Մաշտոցէ՞ որ զազափաբնեցով անոր խորհրդակցիցը, ձեռնարկներով անոր անկցիցը, եւ պատուով զուսկիցը եղած էր, եւ որ մեծամեծար ուսուցիչն էր տաղանդաւոր եկեղեցականներու ընտրելագոյն խումբի մը, որուն մէջն էին Եղնիկ, Կորնիւս, Ս. Դեռնոզ, Յովսէփ Պաշտպան, միւս Յովսէփ (յետոյ եպիսկոպոսապետ), Յոհան, Արթան եւն ։

Այսպիսի եկեղեցականներ կրկնած, կազմած եւ ազգին ընծայած ըլլալով լոկ բաւական իրաւունք պիտի տար Մաշտոցի, եթէ չըլլային իր միւս գործերը, ժառանգելու անհայտ փառք եւ յաւերժական երախտագիտութիւնը ազգին ։

Եկեղեցիի վերակացութեան արժանատաւ պատիւը երկար չէր կրնար վայելիլ Մաշտոց, ասրիքով ու արգափաբներով ծանրացած. եւ վեց ամիսներ հաջիւ անցեր էին երբ, կարճ հիւանդութենէ մը ետքը, իբր 440ին, հասաւ մահը սքանչելի ծերունիին, երբ դեռ վառ ու կապ իր պաշտօնին գլուխը՝ Հայոց բանական հետ կը գտնուէր, ինչպէս օրէն էր հայրապետին ըլլալ, նոր-Քաղաք (Վաղարշապատ) չըլլապատուած

աշակերաններէ, որոնց գլխաւորը՝ Յովսէփ (յետոյ կաթողիկոս՝ հրամանով նոյն ինքն Մաշտոցի, Դազար փարպեցիի համեմատ) եւ աւագ նախարարներէ, ինչպէս Վահան Ամատունի (հազարապետ այսինքն իբր հայր վերակացու ընդհանուր Հայաստան աշխարհին), Հմայեակ Մամիկոնեան, եւն ։

Իր մահէն քանի մը տարի առաջ է միայն այն նամակը զոր Սահակի հետ շարագրած ու զրկած է իբր պատասխան Պրովդի (Պատրիարք Կ. Պօլսոյ 431-437) թղթին, որով սա Նետտորի « Պետական քրոնիկա »-ի հետ միասին հրատարակուած էր իմացներով պատուէր կուտայ զգուշացնել իրենց հօտը ։ Կ. Պօլսոյ հայրապետներէն եկած այս ազգարարութիւնը կը յիշատակէ Նաեւ Կորնիւս որ փեկեցնէ թէ « ճշմարտաւարտ փառաւորիչ Սահակ եւ Մաշտոց ճշմարտասէր փութով զայն 'ի միջոյ բարձեալ աշխարհաշաղկապ առաքելոյ իւրեանց մեծեցնին » ։ Ուրիշ բան չէր կրնար պատուիլ, այն նախաքաղեկեղծիկ օրերուն, Հայ եկեղեցւոյ վերակացուններէն որոնք սկիզբէն Կեսարիոյ հայրապետներէն առած իրենց կրօնական ուսումը եւ դաւանարանական ըմբռնումները, Հայաստանի երկուքի բաժանումէն յետոյ (382 ?) ա'լ աւելի պատճառ ծնէին մեծ պատկառանքով եւ հպատակութեամբ Նաեւ Կ. Պօլսոյ հայրապետներուն եւ անոնց զրկած « երանելի պատգամ »-ներուն, Վերողը-հալ պատասխանը Սահակի եւ Մաշտոցի՝ նշանակել է այդ չու հպատակութեան եւ գործի ծառայական խոնարհութեան զգալ Կ. Պօլսոյ հայրապետն ։ Սահակ եւ Մաշտոց այս նամակին մէջ բնաւ չեն յայտ բերեր յոյն մտքին ախորժ՝ ընազանցական նրբութիւններու մէջ խորամխելու միտքով, այլ ընդհակառակն այսպիսի վէճերէ խուսելով արդէն ընդդէմուած բանաձեւերով « ամուր բերք, հօգ արտարական » մէջ 'ի ուղին մնալ « փախստեալ անկեալք յանգիտութեան » ։ Գրեք ու կացք՝ որ շատ լաւ կը ներդաշնակի մանաւանդ Մաշտոցի ազգոյն հետ որ խորհուրդներ պրպոնէ եւ նրբութեաններու թելը ոլրելէ աւելի հետամուտ էր հոգեւոր կեանքի գործնական բարիքը բերելու իր երկրին բովանդակութեանը, Նամակը հետաքրքրական է նաեւ պարունակելով Հայ եկեղեցւոյ պետներէն առաջին անգամ գրի առնուող հայաւոյ զպատմութիւնը ։

Գլաւով Մաշտոցի սեպական գրական գործերուն, առաջին տեղը կը գրաւէ ատոնց մէջ անշուշտ Ս. Գրքի թարգմանութեան մէջ իր մասը որ բացորոշապէս լսել Ասական Գիրքը կրնայ նկատուիլ, թէպէտ Կորին աւելի լայն ծածման մը կուտայ անոր ըսելով « եւ 'ի ձեռն առեալ այնուհետեւ . . . զաւետարանական արտեանս 'ի քարգլանէ, 'ի դրկ եւ յուսուցանել » եւ յետոյ ասել տեղ մը կ'ակնարկէ Պոլսէն բերուած աւելի վստահելի օրինակներուն վրայէն Սահակի կատարած սրբագրութեանէն առաջ Մաշտոցի եւ իր օգնականներուն ըրած Ս. Գրքի ամբողջական թարգմանութեան Կորինն այս հատուածը կ'արժէ ամբողջապէս մէջ բերել երեսուն հանկու համար այն սխալ մեկնութիւնը որուն կէտագրութեան սխալ մը ծնունդ տուած է, անհայտ տեղ մը աւելորդ վերջակէտ մը գրուելով (Կորին ժէ 33-4) Այդ հատուածը պէտք է ուղիղ գրուի սպայէս .

« Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց դումարութիւնն » կանխաւ յունական բարբառոյն « ի հայերէն գարծնցաւ, եւ բազում եւս հայրապետաց սրբոց զճշմարիտ իմաստութիւնն դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ եզնակաւ դառապագայն զայնկարծապիտ զփութանակի վթարգմանութիւնս հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք, եւ շատ եւս մեկնութիւն գրոց թարգմանելին » :

Պարբերութիւնը որ այսպէս պարզ եւ մեկին ամբողջութիւն մը կը կազմէ, « իմաստութիւնն » բառէն անմիջապէս յետոյ անտեղի վերջակէտով մը երկուքի անդամաւորուած է սպագրութեան մէջ եւ իմաստը թիւրուած :

Կորինի յիշած երկրորդ գրական գործն է Մաշտոցի « ճառս յամախաղցուն », յիշուալստուն, չնորագիրս, բազմագիրս ի լուսաւորութենէ եւ 'ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց . . . լի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան, յորս բազում նմանութիւնս եւ օրինակս 'ի յանցաւորացս աստի, առաւելագոյն վառն յարութենական յուսոյն առ 'ի հանդերձեալսն յերկրեալ կազմեալ, զի հնչոյնկալք եւ դիւրահասոյցք ախմաւաղունիցն եւ մարմնական իրօք զբաղելոցն լի-նիլին, առ 'ի սթարիկ եւ զարթուցանել եւ հաստատինն առ 'ի խոսացեալ աւետարան քալալերիլ » :

Նօտագրուած բառերը խելոյն կը մատնանշեն հանրածանօթ Յաճախապատում Գիրքը, որ սակայն մեղի հասած է Գրիգոր Լուսաւորչի վերագրութիւնը, աւանդութիւն մը որ իր կողմէ կրնայ ցոյց տալ իբրի՛ս աստատութիւն՝ Գրիգորի կենսագրութիւնը ընդ Սգաթանգեղոսի (Ճիւն) մէջ գտնուած հատուած մը գրեթէ բառ առ բառ նոյն վերինին հետ, բայց արդի ճիշտագրութիւնը չկրնար վարանիլ Կորինն, Բիւզանդի եւ Սգաթանգեղի մէջ հանդիպած թէ՛ այս եւ թէ՛ ուրիշ բազմաթիւ սոյնօրինակ նման հատուածներու առջեւ վճեղու թէ՛ Սգաթանգեղոսն է (գէթ մեզ հասած Ագաթանգեղոսն) օրինաւորը, եւ երբեմն խիտ աւճաբակ եւ կցկուտ կերպով : Զայն հաստատող ցուցումներ չեն պակսիր, զոր սակայն երկայն կ'ըլլար հոս մէջ բերել մանրամասնօրէն :

Յաճախապատումը ուրեմն պէտք է նկատենք Մաշտոցի գործը, միաբան՝ Տօքթ. Ներսիս եւ ուրիշ եւրոպացի ճիշտագրողներու հետ, եւ մերժենք Գրիգոր Լուսաւորչի ընծայող աւանդութիւնը, ո՛չ սակից որովհետեւ Գր. Լուսաւորչի ատեն հայ գիր չգտնուելուն, չի կրնար սկզբնաբար յունարէն գրի առնուած ըլլալ եւ յետոյ հայ գիր յօրինուելուն պէս հայերէն թարգմանուած ըլլալ, ինչպէս նոյն Գրիգորի վարդապետութիւնը (Ագաթանգեղոսի մէջ) կամ ինչպէս, օրինակի համար, Բիւզանդ կը կարծուի ըլլալ, ոմանց համեմատ, այլ որովհետեւ գրքին մէջ ներքին նշաններու վկայութիւնը կը հակառակի Գր. Լուսաւորչիի հեղինակութիւնը ըլլալուն : Ամբողջ ճառերուն լեզուն ո՛չ թէ նոր կրօնգիրի մը, նոր կրօն մը քարոզողի լեզուն է, այլ արդէն հաստատուած, ճանչցուած կրօնի մը ջատագովի, ուսուցիչի, որ հաւատացողներու կը խօսի . օրինակ մը շատբաւ մէջէն « եւ նշխարք ոսկերաց նոցա՛ (սրբոց) փրկութեան շնորհք ընծային 'ի ժողովս հաւատացելոց, որպէս ամենեցուն է քաջալայց » : Դարձեալ ժէ. ճառը սկսող պարբերութիւնը « Դիւն ձեղ եւ ուսուցանել կամին, եղբարք իմ եւ որդիք, զորս 'ի Բերնաւս աւետարանաւն ծնայ, » աւելի կը պատշաճի Մաշտոցի բերնին, որ իր աւետարանողի գործունէութեամբը հողուտ կ'եմաքի նոր սլացք մը ստուաւ : Իսկ ա՛յ աւելի նշանակիչ է Ի. ճառին վերջաւորութիւնը որուն մէջ

Արշակունի (հայ) թագաւորներուն կը սպանայ պատիժ երկնքէն, իրենց անզգաստութեան եւ մեղքերուն համար, իսկ իրենց ծառաներուն թագ եւ փառաւորութիւն, Աստուծոյ աւելի հաճոյ կեանք մը ունենալուն : « Զի 'ի Հայս ոչ ինչ մեծագոյն, եւ 'ի Պարսս » քան զԱրշակունեաց տոհմ, որ եւ յԱրքաճամէ սերնդան աստ, 'հաւե յամենայն ազգս թագաւորք երկրի՝ ըստ անուտ բանին տեսան ամենեցուն : Այլ եթէ ոչ զգաստանայցն 'ի բարի, աւելի պատուհաս ընկաւցին ի Տեսունէ, եւ ծառայք նոցա որ հաճոյ եւ ղեն Աստուծոյ, թագաւորեալք փառաւորեցին 'ի տեսունէ : եւ նոքա պարտաւորեալք յաղագս մեղաց պատժեացն յարդար իրաւանցի : » Ժամանակակից դահակալի մը՝ հայ Արշակունի թագաւորի մը հասցէին ուղղուած այս ծանր ստանն ու սպառնալիքը չկրնար բնաւ պաշարձիլ Գր. Լուսաւորիչի ժամանակակից մեծ Տըր-դատ թագաւորին, որ իր դարձէն յետոյ ամենաշնորհ հաւատացեալ մը, բարեպաշտութեան զերգոյցն տկար մը եղաւ, նոյն իսկ Ազաթանդեղոսի համեմատ « Գրիսատիս աշակերտեւոց խաչակիր զնդին » հետեւելով, եւ աւետարանական վարդապետութեան մինչեւ վերջը հպատակ ու սատար եղաւ : Ընդհակառակն բացառապէս է յարմարութիւնը Մաշտոցի ժամանակակից ղեղձ, թուամբ, հնչեալէր Սրշակունիին Արտաշիւրի, որով երջապէս պայթեցողոյ նախարարներուն մէջ հետզհետէ սաստկացող զրգոնութիւնը եւ զգուհնքը, ու կորսնցնել տուաւ իր զանք, մինչ իր ծառաները (vassal, ինչպէս էին Սասանեանք Արշակունիներուն) ա'ւ աւելի յառաջանալով՝ հասան ուժի եւ փառքի կատարները :

Յաճախ պատումի ճառերը դարձեալ ընտրոշ են Մեհարալի ոգւոյն, որ հայ ժողովուրդին մէջ ջերասիրտ հոգեւոր կեանքի մարքայործ հուրը ծուռելը կը ճգնի, ու անոր բարբերը, կացը ու դիպքը կարգաւորող գործնական խորաշնորհ չուրջը կը դառնայ, պարզ ու սրտին խօսող, հոգի կրող խօսքերով, քան աստուածաբանական եւ խորհրդաբանական սրբախօսութեան բարձունքը վերանալ : Եւ անշուշտ առաջինն էր կարեւոր Հայ ժողովուրդին գիմակալելու համար քիչ յետոյ Հայոց ղեկին ազդեցող մեծ փոթորիկին՝ եւ Յագիկտի գրա-

դաշտական մոլեգին թափին : Առանց Մաշտոցի ու իր աշակերտներուն, սասանեան ընդդիմութիւն մը միայն ոյրաի գտնէր Յագիկտը, եւ անգամ մը որ Հայաստան գրադաշտականութեան մէջ հաստատուէր՝ անուշտ անոր մեծ զանգուածին հետ սիրտի ընկղմէր յետոյ մասնատականութեան մեծ հոտանքին մէջ, ու հաղորդակից ըլլար մասնատականութեան յարգը ժողովուրդներուն վերջնական լծացումին :

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

Յ. Գ. Մաշտոցի ժամանակակիցներուն անծանօթ ճնայած կամ գէթ անյիշատակ թողած « Մեհարա » անունը, որ Խորհնացիէն սկսելով յետին զրիչները դործածած են, իր բացասութիւնը դանել կը թուի Սոփիքը Հայակական Բ.ի մէջ հետեւեալ պարբերութեան « Իսկ 'ի նորումս մեզ միայն չնորհեցաւ դիր յԱստուծոյ 'ի ձեռն սրբոյն Սահակայ որ ինչոքութեան կոչի, եւ մեծին Մեհարալայ առնվառակսն անուանաւ » Սրովբեւտեալի, հնչեալականութեան հնչեալակերպ ծանօթ պատույ մակդիրներ են երեւելի եկեղեցականներու, եւ Մեհարով անուան մէջ սրովբեւտարը անխայտնի է : Իսկ Մեհարով կրնայ շինուած ըլլալ Մեծ-Սրովբ, կամ ասորական ազգեցութեամբ Մար-Սրովբէ :

ԽՈՐԷՆ ՆԱՐՊԵՅԻ

ԱՆՏԻՊ ՔԵՐԹՈՒԱՅՆԵՐ

Այս Թիւնի սկսեալ կը հրատարակենք ողորմեալ Խորէն Նարպէի շարք մը անախպ քերթուածները որոնք իր եղբրական մտնուքնէն յետոյ՝ Թիւրքուն մէջ գտնուած են եւ հաւանականաբար իր կեանքին վերջին շրջանին մէջ են արտագրուած : Բոլորն ալ աշխարհաբար գրուած են, Աստուծոյ Հայկականին բանաստեղծին գրաբարութեան աշխարհաբար. կան անոնց մէջ քանի մը կտորներ որ՝ աւելի անբազ քան ձաղրեմիին զմակաւոր սիրեցիները՝ կերպն, ոչ այն սերը զը Նարեկայի միտակի բնարը Երեւուացուց (Աստուծոյ) նայ պատկերին առջեւ, այլ այն զոր Կրիկոր Աղմալայցի ու Եղիմիանէ Թիւրքունցի առաջնական իրենց տաղերուն մէջ :